

СТОРИНКИ ІСТОРІЇ: ЗАБУТІ ІМЕНА

УДК 615.849(477)(092)Ченч

НЕОНІЛА ОЛЕГІВНА АРТАМОНОВА

ДУ «Інститут медичної радіології ім. С. П. Григор'єва НАМН України», Харків

ПЕРША ЖІНКА-РАДІОЛОГ В УКРАЇНІ: АННА ГЕНРІХІВНА ЧЕНЧ

Як відомо, терапевтичне значення радіо було визнано майже відразу після його відкриття 26 грудня 1898 р. (Марія Кюрі зробила перше повідомлення про відкриття у Французькій академії наук). А вже з 1900 р. при лікуванні хворих почали застосовувати препарати радіо і рентгенотерапевтичні установки.

Невдовзі у 1901 р. французький лікар Данло вперше з успіхом застосував радій для лікування злоякісних новоутворень, привернувши увагу багатьох лікарів-клініцистів Великої Британії, Америки, Німеччини, Швеції, Росії та інших країн.

У Харкові на той час також почалося впровадження сучасних досягнень науки. Вже у 1907 р. кафедра офтальмології факультетської хірургічної клініки Харківського університету придбала радій для лікування. У 1908 р. активно проводилися радіо- та рентгенотерапія на базі Харківської міської Олександрівської лікарні, яка була клінікою Імператорського Харківського університету. Починаючи з 1913 р. у Харкові почала функціонувати спеціалізована лікарня «Радій-Еманаторій» лікаря Л.М. Лейбфрейда, де проводилося лікування еманцією радіо (у вигляді пиття, пігулок, вдихання) хронічного ревматизму, артритів і поліартритів, а також нервових захворювань [1].

Саме в цей період бурхливого розвитку радіотерапії (на той час таку назву мала радіотерапія) до Харкова переїхала на постійне місце проживання Анна Генріхівна Ченч (1914 р.) і почала працювати ординатором приватної хірургічної клініки Трінклера. У квітні 1915 р. вона була прийнята на посаду лікаря-хірурга при лікарні Харківського медичного товариства, а за сумісництвом була головним лікарем 7-ї медичної дільниці і лікарем-хірургом 6-ї медичної дільниці Губернського відділу охорони здоров'я.

© Н. О. Артамонова, 2015

Ченч Анна Генріхівна народилася 15 січня 1878 року в сім'ї службовців у місті Шпандау, Німеччина. Німкеня, позапартійна. В 1883 році сім'я переїхала до Росії, після Санкт-Петербурга і Полтави обрала місцем постійного проживання Харків. Батько, Генріх Ченч, був з роду пивоварів, мати, Євгенія Василівна Жукова-Ченч, педагог, очолила в Харкові приватну гімназію. Батько у 1887 р. після смерті Євгенії Василівни знов одружився, а в 1909 р. — помер. Першу освіту Анна Генріхівна здобула у Полтавській гімназії, де навчалася до 1895 р., потім зі зміною служби батька переведена в 5-й клас Харківської жіночої гімназії, 8 класів якої закінчила в 1898 р.

До 1901 р. Анна займалася педагогічною діяльністю, не маючи можливості за відсутності коштів вступити на медичні курси. Реалізацію своєї мрії — присвятити життя медицині, до якої з дитинства мала потяг, Анна почала з дворічних акушерських курсів проф. І. Ф. Толочинова при Харківському університеті (1901–1902 рр.), працювала в Олександрівській лікарні.

У складі санітарного загону брала участь у Російсько-японській війні як сестра милосердя на Далекому Сході, у Харківському, а потім Ярославському земських загонах (1904–1905 рр.).

У 1905–1910 рр. здобувала вищу освіту на медичному факультеті Цюрихського університету в Швейцарії, де оприлюднила інаугурально дисертацію під назвою «Echinococcus multilocularis der Leber» та отримала ступінь доктора філософії (в СРСР почали присуджувати ступінь кандидата наук з 1935 р.) [2, 3].

Для вдосконалення своїх практичних лікарських знань безоплатно працювала при лікарні Медичного товариства м. Харкова (1911 р.), була громадським лікарем Катеринославської губернії у колонії «Терсанка» Фріденфельд, заміщуючи захворілого там лікаря. Восени 1911 р. працювала при Московській госпітальній хірургічній клініці ординатором, 3 роки у професора О. В. Мартинова. У 1912 р. 4 міс. працювала на Далекому Сході в Никольсько-Уссурійську при переселенському управлінні Сибіру, а потім 4 міс. — лікарем-хірургом у Ставропольській психіатричній лікарні (1913 р.).

У 1914 р. Анна Ченч переїхала на постійне місце проживання до Харкова, де мешкала разом з сестрою Маргаритою Генріхівною Кольб, мачухою Шапошниковою-Ченч (1865 р.н.). Брат Анни Генріхівни Георгій був учителем школи №44 міста Харкова (під час сталінських репресій його було розстріляно 9 червня 1938 р. за ухвалою «надзвичайної трійки»).

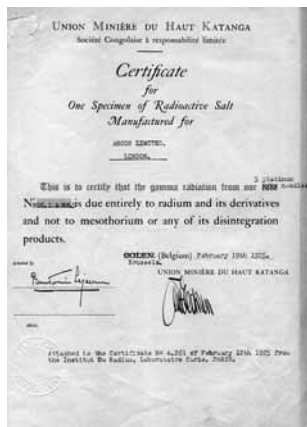
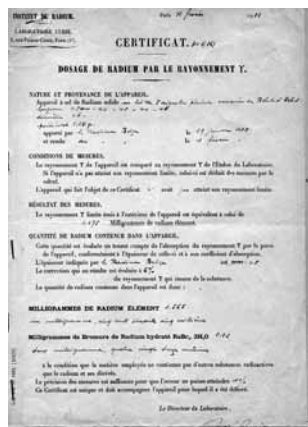
А.Г. Ченч

гатьом доводилося відмовляти в допомозі.

Її захоплення радіологією та можливість досліджувати вплив радію на пухлини були реалізовані у 1923 р., коли вона зайняла посаду завідувачки радіотерапевтичним відділенням Українського Центрального рентген-радіологічного та онкологічного інституту (тепер Державна установа «Інститут медичної радіології ім. С. П. Григор'єва Національної академії медичних наук України», Харків).

Анна Ченч активно займалася науковою роботою теоретичної і практичної спрямованості та педагогічною діяльністю з інтернами, аспірантами та лікарями курсу удосконалення лікарів з радіумтерапії.

Наприкінці 1925 р. та в 1927 р. А. Г. Ченч була відряджена до Парижа (Франція), де їй довелося зустрітись з Марією Кюрі та отримати для України перші 250,0 мг радію (з них частину було передано Київському рентгенологічному інституту), а 1928 р. виїздила до Берліна (Німеччина) за домовленістю з президентом Імперського фізико-технічного інституту професором Фрідріхом Пашеном та отримала 225,3 мг радію (70,7 мг передано Київському рентгенологічному інституту). Перебуваючи у Берліні, вона весь час проживала у сестри Марії, вірніше знімала кімнату у господині, де проживала сестра [4].

Слід окремо пояснити, що сертифікати видали як на елемент радію із зазначенням його кількості в міліграмах, так і на платинові ємності (туби), в якій був поміщений радій.

У непристосованому для інституту будинку була виділена кімната, де А. Г. Ченч і почала систематично проводити радіотерапію амбулаторно. У 1929–1936 рр.

інститут отримав від радянського уряду ще препарати радію. Наприкінці 1930 р. після переселення Українського Центрального рентген-радіологічного та онкологічного інституту до нового будинку було відкрито окремий стаціонар для радіотерапевтичних хворих і спеціальні амбулаторії радіотерапії. Тоді ж таки зроблено поповнення спеціальним інструментарієм.

Спочатку радіотерапію застосовували методом «шпигування» лише при шкірних ураженнях за допомогою потужних голок зі вмістом 2 мг радіоеlements, з 1934 р. стали лікувати введенням радію в пухлину. У цьому напрямі довелося обрати шлях розробки відповідної методики й дозування.

Під керівництвом Анни Генріхівни за 1924–1936 рр. в Інституті пройшли радіумтерапію 1929 хворих на рак шкіри, з них повне одужання відзначено у 70 % випадків, при цьому із загальної кількості хворих 30 % перебували під наглядом два роки, 27 % хворих — два-три роки, 23 % — три-п'ять років і 20 % — п'ять-десять років [4]. При лікуванні раку шкіри в інституті застосовували поверхневі аплікації радію, методом «шпигування» та опромінювання на віддалі (дистанціювання). За результатами клінічного спостереження розроблено методику дозування з певною зміною вказівок радянських і закордонних авторів. Слід також відзначити значну кількість — 790 хворих з доброякісними судинними пухлинами (гемангіомами), з них 694 лікувались радієм і 43 — в комбінації з електрокоагуляцією, решта — іншими методами. Анна Генріхівна підкреслювала, що для успіху променевої терапії шкірного раку не однаково, чи лікувався хворий до того часу чи ні. У випадках раніше лікованих успіх знижується. Як вважала А. Г. Ченч: «При поверхневих формах раку, до того часу не лікованих, ми мали 93,1 % видужання, а у випадках, раніше лікованих, — 69,3 %. При глибоких формах, раніше не лікованих, — 60,8 %, а у випадках лікованих — 29,1 %. Якщо взяти до уваги, що значна більшість наших хворих до вступу до Інституту вже лікувалась променистою енергією (рентгено- і радіотерапія), то наш результат у 70 % видужання треба вважати ефективним».

Підсумовуючи результати своїх досліджень у статті «К вопросу о методике радиотерапии злокачественных новообразований в полости рта» А. Г. Ченч підкреслює особливу ефективність лікування радієм раків ротової порожнини, особливо раку губи і язика. Вона відзначає позитивний ефект при лікуванні раку прямої кишки і метастазів у шкіру після ампутації грудної залози з карциною [5–7].

Безперечно, канд. мед. наук Анна Генріхівна виконувала самостійні науково-дослідні теми підрозділу, але, на жаль, цю інформацію було втрачено у воєнні роки. Відомо тільки, що у 1940 р. А. Г. Ченч була керівником теми «Радиумтерапия рака губы», при виконанні якої було проаналізовано ретроспективно 350 історій хвороб та написано наукову монографію за темою «Рецидивы после радиумтерапии». До речі, у звітних матеріалах зазначено: «Учитывая состояние здоровья Ченч А. Г. и крайнюю необходимость окончания этой работы, как монографии, отражающей

огромный опыт автора, дальнейшая работа по этой теме передана ассистенту радиумтерапевтического отделения тов. Крастиной Э. М.» [8].

Анна Генріхівна брала активну участь у виконанні інших наукових робіт, зокрема спільно з І. Ф. Зерницьким розроблено пристрої для внутріпухлинної радіумтерапії губ, щік, щелепи, язика, мигдаликів, задньої стінки глотки та ін., використання яких дозволило отримати необхідну фіксацію радію, фіксацію аплікатора з радієвими трубками на певний час; оптимальне розташування фіксатора над ураженою пухлиною завдяки ковзанню по шині апарата [9].

Значний досвід роботи з питань комплексного лікування радіумтерапією і рентгенотерапією шкірних захворювань узагальнено в огляді, який підготовлено у співавторстві з А. Л. Халіпським [10].

Необхідно зазначити, що від самого початку радіологія розвивалась головним чином завдяки тісному взаємозв'язку вчених у галузях фізики та медицини.

Саме тому Анна Генріхівна постійно поширювала свої знання, свій досвід, передусім, завдяки співпраці з фізиками інституту. Зокрема, під керівництвом д-ра фізичних наук К. Д. Синельнікова брала участь у виконанні наукової теми «Изучение изодоз вокруг препаратов радия ионизационным методом». За результатами виконання теми отримано криві изодоз (розподіл інтенсивності) навколо 3-х зразків препаратів радію. Встановлено вплив вторинного випромінення шляхом поглинання його в алюміній та віск (збільшує загальну інтенсивність на 20–30 %, особливо на близькій відстані) Встановлено перехід від кількості радіумелементів у ампулі до вираження інтенсивності в рентген-хвилинах [11]. Того ж року було заплановане видання монографії «Радиумтерапия рака губы» та виконання докторської дисертації з аналогічною назвою у рамках виконання наукової теми — «Усовершенствование методов лучевой терапии».

Спільно з канд. фізичних наук О. Н. Кронгаузом (рентгенофізичний відділ), доцентом Б. М. Варшавським

(зав. рентген-терапевтичним відділенням клініки), канд. мед. наук А. Г. Ченч була співвиконавцем наукової роботи «Изучение глубинных доз под действием рентгеновского и радиевого излучения» [8].

Ще в одній науковій роботі «Рентгенорадиумтерапия рака прямой кишки» під керівництвом зав. відділу глибокої рентгенотерапії клініки проф. Ф. М. Абрамовича брала участь А. Г. Ченч. Було проведено ретроспективний аналіз 287 хворих на рак прямої кишки за період 1925–1938 рр. Радіотерапію здійснювали за різними схемами: передопераційно з проведенням операції не пізніше 4 тижнів після опромінювання; в операбельних випадках, але при неможливості проведення операції; в неоперабельних випадках та післяопераційно через 2–3 тижні після операції [8, 12]. Радіумтерапію проводили такими методами:

- внутріпорожнинно;
- вплив радієм на пухлину через шкіру промежини за допомогою масок з трубками або за допомогою голок;
- введення радію жінкам через стінку піхви;
- введення радію шляхом створення хірургічного доступу до пухлини;
- використання радію на масках або за допомогою телекюрітерапевтичних апаратів зовнішнє.

Таким чином, 18 років свого активного наукового життя кандидат медичних наук Анна Генріхівна Ченч присвятила розвитку радіотерапії. Втім, незважаючи на це, а також на її хворобу та вік (63 роки), її було заарештовано 22 липня 1941 р. контррозвідувальним відділом УНКДБ по Харківській області за профашистську агітацію (стаття 54–10 ч. 1 КК УРСР). З наближенням фронту вона була етапована з внутрішньої в'язниці УНКВС до Свердловської області. Померла А. Г. Ченч 22 грудня 1941 р. у виправно-трудоному таборі у м. Івдель Свердловської області (Івдельлаг НКВД). Реабілітована прокуратурою Харківської області 19 серпня 1996 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пилипенко Н. И. Медицинская радиология Харьковщины / Н. И. Пилипенко, Н. О. Артамонова, Е. К. Кононенко // Междунар. мед. журн. — 2004. — № 3. — С. 23–29.
2. Жизнь и судьба Анны Ченч / Берлин В. Д. Мне б только растревожить старину... («Белые пятна» в истории культуры Харькова). — Харьков : Ранок ; Веста, 2004. — С. 156–159.
3. Zschentsch A. Fünf fulle von Echinococcus multilocularis der leber. — Inaugural-dissertation. — Sur erlangung der doktorwurde der hohen medizinischen Fakultät der Universitat Zurich. — Zurich, 1910. — 27 с.
4. Ченч А. Г. Радіотерапія шкірних захворювань / А. Г. Ченч // Рентгенологія і онкологія в Україні. — Київ : Держ. мед. вид-во, 1939. — С. 74–79.
5. Ченч А. Г. Радіотерапія злоякісних новоутворів / А. Г. Ченч // Там же. — С. 106–111.
6. Ченч А. Г. К вопросу о методике радиотерапии злокачественных новообразований в полости рта / А. Г. Ченч, Л. И. Лехциер, И. Ф. Зерницкий // Вопр. онкологии. — 1934. — № 6. — С. 168–183.
7. Ченч А. Г. Радій в медицині / А. Г. Ченч, І. Ф. Зерницкий // Шлях до здоров'я. — 1939. — № 2/3. — С. 33.
8. Отчетные материалы за 1940 год (Архив ДУ «ІМР НАМН»). — Харьков : Укр. ЦРРОИ, 1940. — С. 52, 79–82, 82–83.
9. Ченч А. Г. О гемангиомах / А. Г. Ченч, И. Ф. Зерницкий // Вопр. онкологии. — 1934. — № 6. — С. 172–204.
10. Халіпський А. Л. Рак кожи по материалам Украинского центрального рентгено-радиологического и онкологического института за 10 лет / А. Л. Халіпський, А. Г. Ченч // Вопр. онкологии. — 1935. — № 7. — С. 284–295.
11. Отчетные материалы за 1938 год (Архив ДУ «ІМР НАМН»). — Харьков : Укр. ЦРРОИ, 1938. — С. 14–15; 53.
12. Отчетные материалы за 1939 год (Архив ДУ «ІМР НАМН»). — Харьков : Укр. ЦРРОИ, 1939. — С. 68.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2015.